

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 6, Sayı 16, Kasım 2019 / Volume 6, Issue 16, November 2019

**ÂSAFÎ DAL MEHMED ÇELEBİ'NİN ŞECÂ'AT-NÂME'SİNDE EDEBÎ
TASVİRLER**

The Literary Descriptions in Âsafî Dal Mehmed Çelebi's Şecâ'at-Nâme

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi/ Received Date : 15.05.2019
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 04.11.2019
Sayfa/Pages : 401-431
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2019.133>

ZEHRA GÖRE

(Prof. Dr.), Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Konya / Türkiye, e-mail: zgore@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9917-3651>

Atıf/Citation

Göre, Zehra, "Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin Şecâ'at-nâme'sinde Edebî Tasvirler", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6/16, 2019, s. 401-431.

Osmanlı Miras Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 6, Sayı 16, Kasım 2019.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 6, Issue 16, November 2019.

ISSN: 2148-5704

ÂSAFÎ DAL MEHMED ÇELEBİ'NİN ŞECÂ'AT-NÂME'SİNDE EDEBÎ TASVİRLER*

The Literary Descriptions in Âsafî Dal Mehmed Çelebi's Şecâ'at-Nâme

Zehra GÖRE

Öz: Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin 1586'da III. Murad için yazdığı ve ona takdim ettiği Şecâ'at-nâme adlı eseri, 1578-85 tarihlerinde gerçekleştirilen Osmanlı-İran harplerini Serdar Özdemiroğlu Osman Paşa ekseninde anlattığı bir manzum tarihtir. Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla, mesnevi nazım şekliyle yazılan ve 6982 beyit uzunluğunda olan bu eser, gazavat-nâme türünün dikkat çekici örneklerinden biridir. Müellif eserinin giriş kısmında eserini Firdevsi'nin Şeh-nâme'si tarzında yazmayı amaçladığını belirtir. Şecâ'at-nâme, Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin Osmanlı-Safevî seferi esnasında müşahade ettiği ve yaşadığı hadiseleri nazmen anlatması itibarıyla orijinallik taşır. Bu yönüyle eser sadece tarihî bir vesika niteliğinde olmayıp şiir yönü de kuvvetli olan şairane bir üslupla yazılmış manzum bir tarih olma hüviyeti taşımaktadır. Türk edebiyatında XIV. asırda Ahmedî ile başladığı kabul edilen manzum tarih yazıcılığı ile artık tamamıyla hayal mahsulü manzum hikâyelerdeki ordu ve savaş sahnelerinin yanı sıra tarihî gerçekleri yansıtan tasvirlerle yer vermeye başlanmıştır. Bu eserler özellikle ordu ile ilgili tasvirlerde bir taraftan Firdevsi'nin Şeh-nâme'sindeki üslubunu esas alarak klasik tasvirlerde bulunurken diğer taraftan Şeh-nâme kalıplarının dışına çıkarak tarihî gerçeklere ve şahsi müşahadelere dayanan yerli tasvirler yapmışlardır. Bu çalışmada Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin Şecâ'at-nâme adlı manzum tarihinde gerek Şeh-nâme üslubu ile gerek yaşadığı ve müşahade ettiği vakalar çerçevesinde oluşturduğu edebî tasvirleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şecâ'at-nâme, Âsafî, manzum tarih, gazavât-nâme, edebî tasvir

Abstract: The literary work Şecâ'at-nâme, which was written by Âsafî Dal Mehmed Çelebi in 1586 for Sultan Murad the third and was offered to him, is a poetic history depicting the Ottoman-Iran wars between 1578-1585 from Serdar Özdemiroğlu Osman Pasha's perspective. Written with the *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* form of prosody, in masnawi form, and long as 6982 couplets, this work is one of the remarkable examples of gazavat-nâme genre. In the introduction part of his work, the writer states that he aims to write his work in the form of Firdevsi's Şeh-nâme. Şecâ'at-nâme carries authenticity since Dal Mehmed Çelebi narrated the events which he observed and experienced during the campaign of Ottoman to Safavid in verse format. From this aspect, this work is not just a historical document, but also it is a poetic history written in a strong poetical style. Poetic history writing, which is accepted to start with Ahmedî in the 14th century in Turkish Literature, now includes the descriptions reflecting the historical truths as well as the army and war scenes in the poetic histories that are complete flights of imagination. On the one hand these works, specifically in the descriptions of army, made classical descriptions based on the style in Firdevsi's Şeh-nâme, on the other hand they made individual descriptions based upon the historical truths and personal observations by going out of the forms in Şeh-nâme. In this study, the literary descriptions in Âsafî Dal Mehmed Çelebi's poetic history named Şecâ'at-nâme are going to be examined both through the Şeh-nâme style and the events he experienced and observed.

Keywords: Şecâ'at-nâme, Âsafî, poetic history, gazavât-nâme, literary description

Giriş

Türk edebiyatında bilinen ilk örneğini XIV. yüzyılda Ahmedî'nin İskender-nâme'sine kattığı tarih bahislerinde gördüğümüz manzum tarih ve vekâyi-nâme yazıcılığına XV. yüzyılda devam edilmiştir. Bu yüzyıldan itibaren mesnevi nazım şekliyle ve zaman zaman sanat endişesi gözetilerek yazılan söz konusu eserler içinde bazıları gerek tarih gerek edebiyat tarihi

* Bu makale 11 Aralık 2014 tarihinde Ankara Bilkent Üniversitesinde gerçekleşen "Türk Edebiyatında Manzum Tarihler" Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

bakımından dikkate değer bir nitelik taşırlar. Genel olarak gazavât-nâme diye adlandırılan bu eserlerin bir kısmı hükümdarlar tarihi hâlinde, bir kısmı da büyük kumandanların, büyük devlet adamlarının askerî ve medeni icraatını konu edindir.¹ Belirli bir savaş ve seferi hikâyeye eden bu eserler arasında oldukça ayrıntılı bilgiler veren ve savaşları bütün ayrıntılarıyla anlatarak olağanüstü kahramanlıkları heyecanla tasvir edenler çoktur. Nitekim gazavât-nâmeler bu yönleriyle genel Osmanlı kroniklerinin boşluklarını doldururlar.²

Sultan III. Murad dönemi (1574-1595) Osmanlı Devleti'nin sınırlarının en geniş noktalara ulaştığı bir devirdir. Ancak başta siyasi ve askerî olmak üzere çeşitli alanlardaki bozuklukların da bu dönemde baş gösterdiği bilinmektedir. Bu devirde İranlılar üzerine yapılan seferlerde Osmanlı Devleti'nin sınırları doğuda Hazar Denizi kıyısına kadar ulaşmıştır. Söz konusu Osmanlı-İran seferleri çeşitli eserlerde anlatılmış olup bunlar arasında bu seferlere bizzat katılmış, alınan yerlerin tahririni yapmış, bazen de bir ordunun başında kumandan olarak bulunmuş Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin telif ettiği bir eser olarak Şecâ'at-nâme istisnai bir yere sahiptir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın serdarlığında 1578-1585 yılları arasında cereyan eden savaşların ayrıntılı olarak işlendiği eser, manzum gazavât-nâme türünün güzel bir örneğidir.³

Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'at-nâme

Asıl adı Mehmed olan ve “Âsafî” mahlasını kullanan müellif, “Dal” lakabıyla da anılmaktadır. Sirozlu'dur. İlk devlet görevi Divan-ı Hümayûn kâtipliği olan Âsafî, sonrasında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın emrine tezkirecilik göreviyle memur edilmiştir. Çıldır Zaferi'nin ardından 986 / 1578 yılında sancak beyliği rütbesine tayin edilip Şirvan vilayetinin tahrir işleriyle görevlendirilmiştir. Bir taraftan bu görevini yürüten Âsafî diğer taraftan pek çok önemli muharebeye iştirak ederek yararlılıklar göstermiştir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın serdarlığında gerçekleşen Osmanlı Safevî seferleri sırasında 989 / 1582 yılının sonlarına doğru İranlıların Kabala Kalesi'ni kuşatmaları üzerine esir düşmüş, üç yıl esaret hayatı yaşamıştır. Esareti sonrasında Tebriz'in fethinde gösterdiği yararlılıklar neticesinde Kefe beylerbeyliği görevine getirilmiş, ancak Özdemiroğlu Osman Paşa'nın vefatının ardından bu görevinden azledilmiştir. İki yıl sonra reisülküttaplığa atanan Âsafî, çok geçmeden bu makamdan da azledilmiş, 1001 / 1593 yılında tekrar aynı göreve getirilmişse de aynı yıl yeniden görevinden uzaklaştırılmıştır. Reisülküttaptıktan sonra başka hangi görevlerde bulunduğu dair elde bilgi yoktur. 1014 / 1604 yılında vefat etmiştir. “Şecâ'at-nâme” ve “Cezîre-i Mesnevî” adlı iki eseri bulunmaktadır.⁴

Şecâ'at-nâme, Sultan III. Murad'ın isteği üzerine, XVI. asrın sonlarında Âsafî Dal Mehmed Çelebi tarafından yazılmış olup, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şark sefer ve zaferlerine tahsis edilmiştir. Bu serdarın 986 / 1578'de başlayıp 993 / 1585 yılına kadar devam eden İran seferlerini konu edinen eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup 6982 beyit uzunluğundadır. 1578 yılında Lala Mustafa Paşa'nın III. Murad tarafından Gürcistan üzerinden Şirvan'ın fethine memur edilişi ile başlayan Şecâ'at-nâme; Çıldır Savaşı, Tiflis ve Ereş'in fethi ile devam eder. Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum kışlağına çekilmesi üzerine Şirvan serdarlığına tayin edilen Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvan ve Dağıstan bölgelerinde Safevîlerle, ayrıca idarenin emirlerine karşı gelen Kırım Han'ı Mehmed Giray ve Ruslarla yaptığı mücadeleleri anlatır. 1585 yılında Tebriz'in alınması ve aynı yıl Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ölümü ile son

¹ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, MEB Yay., İstanbul 1971, C. I, s. 501.

² Mustafa Erkan, “Gazavâtnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, C. XIII, s. 439.

³ Abdülkadir Özcan, *Âsafî Dal Mehmed Çelebi (Bey, Paşa), Şecâ'at-nâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585)*, (Türkçe ve İngilizce Metin), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007, s. XIII. Ayrıca Âsafî ve eseri Şecâ'at-nâme ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Mustafa Eravcı, *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'at-nâme*, MVT Yay., İstanbul 2009; Süleyman Eroğlu, *Âsafî'nin Şecâ'at-nâme'si (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2007; Gönül Kaya, *Resimli Bir Osmanlı Tarihi: Âsafî Paşa'nın Şecâ'at-nâme'si*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.

⁴ Süleyman Eroğlu, “Âsafî”, www.turkedebiyatisimlersonzluugu.com, 2013. (erişim tarihi 15.05.2019)

bulur. Şecâ'at-nâme 15 Şevval 994 / 29 Eylül 1586'da İstanbul'da istinsah edilir ve 77 minyatürle süslenir.

Âsafî eserinin dibâcesinde belirttiğine göre bu seferlere bizzat katılmış ve gözlemlerini yazmıştır. Nitekim burada "... 'Osman Paşa ile ma'ân eylediği kâr-ı zârdan mâ'adâ kendü dahi niçe def'a guzât-ı şecâ'at-nihâde serdâr ve gürûh-ı şehâmet-i mu'tâda sipehsâlâr olmanın şecâ'ati gün gibi zâhir ve celâdeti mihr-i cihân-ârâ gibi bâhir olup 'ayânen müşâhede eylediği muhârebâtı tahrîr eylemişledür...'”⁵ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Âsafî, Osman Paşa ile birlikte yaptığı savaşlardan başka kendisi dâhil nice defa kahraman gazilere, serdar ve kumandan olmakla, cesareti gün gibi zahir olup bizzat müşâhede ettiği savaşları kaleme aldığından, söz eder. Yine eserinin hâtimesinde;

Yohsa arada olan ceng ü cidâl
Görmeyüp gûş itdügüm kıl ile kâl (6957)⁶

Eylesem tahrîr olurdu nice bâb
Görmedim nazm etmege anı savâb (6958)

Sıdk u kizb olur haberde ihtimâl
Kizb olanda görmedüm hergiz me'âl (6959)

Gördüğüm yazdum idüp himmet buna
Kizb ile itdürmedüm töhmet buna (6960)

beyitlerinde söylediğine göre duyduklarını yalan olabileceği ihtimalini düşünerek yazmayıp sadece gördüklerini kaleme aldığını belirtir.

1578-1585 yılları arasında Safevîlerle yapılan savaşları konu edinen Şecâ'at-nâme'nin kaynak değeri tartışılmaz. Zira bizzat bu savaşların içinde bulunmuş ve zaman zaman kumandanlık etmiş, alınan yerlerin kaydını tutmuş birinin kaleminden çıkan eser, yukarıda da değinildiği üzere büyük ölçüde Âsafî'nin gözlemlerine istinat eder. Bu bakımdan da birinci elden kaynak olma vasfındadır. Diğer taraftan Firdevsî'nin Şeh-nâme'si örnek alınarak bir Osmanlı vezirinin savaşlarını ve zaferlerini konu alan Şecâ'at-nâme tarihî kaynak ve edebî eser olduğu kadar minyatürleriyle de devrin sefer hâllerini ve psikolojisini tasvir ederek bunları gerçeğe yakın bir şekilde yansıtan dikkate değer bir hüviyet taşır.⁷

Şecâ'atnâme'de yer alan edebî tasvirleri örneklendirmeden önce bir ıstılah olarak tasvir ve klasik edebiyatta edebî tasvir hakkında kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır:

Tasvir ve Klasik Edebiyatta Edebî Tasvir

Tasvir, “tef'îl” vezninde Arapça bir kelime olup Kâmûs-ı Türkî'de “bir şeyin suretini çıkarma, resmini yapma”⁸ anlamlarına gelmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugatı'nda “tavsîf yâhûd tasvîr” maddesinde, “...bir şeyin sade olduğu gibi değil, biraz da şairce görüldüğü ve duyulduğu gibi anlatılmasıdır” diyerek, “his ve hayal karışmadan yapılan tasvirler âdetâ fennî bir rapor olabilir” şeklinde hüküm verir.⁹

Mehmet Akif, Sebilü'r-Reşâd'ın 9 Şubat 1317 tarihli nüshasında çıkan “Tasvir” başlıklı makalesinde edebî bir ıstılah olarak kelimeyi izah eder. “Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsâtı bize gösterebilecek yâhûd hâricte vücudu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekeye edebiyatta

⁵ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 4.

⁶ Bu çalışmada kullanılan beyitler şu çalışmadan alınmıştır: Süleyman Eroğlu, *Âsafî'nin Şecâ'at-nâme'si (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2007.

⁷ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 50.

⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Der-sa'âdet 1317, s. 411.

⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 149-50.

tasvir derler.” tanımlamasından sonra “*tasvîr*”i üç kısma ayırır. Buna göre, birincisinde edip, ressam tavrıyla resmedeceği levhayı kendisinden hiçbir şey katmadan aynen alır. İkincisinde o levhayı olduğu gibi çizmeyerek, bazı eklemeler ve çıkarmalar yapmak suretiyle birtakım değişiklikler yaparak icra eder. Üçüncüsünde ise tasvir edeceği şeyi olduğu gibi göstermek yerine yani başkalarının gördüğü gibi değil kendisinin görmek istediği gibi gösterir, muhayyilesinde çizdiği nakışları kâğıt üzerine nakletmeye çalışır. Bu taksime göre birinci tasvir hakiki (gerçek), ikincisi hakikatle hayalin birleşmiş hâli, üçüncüsü ise tamamen hayaldir.¹⁰

Edebî tasvir, ifade yollarından özel bir yol ve bir anlatım şekli olup anlamı değil, onun sunuş biçimini değiştirerek, nesneyi okuyan ya da dinleyenin zihninde estetik duygular uyandırarak şekillendirecek biçimde tarif etmektir.¹¹ Anlatım tarzlarından en etkili olan bu ifade şekli, nesne ve kavramları sıfatlarını belirterek, benzerleri ile kıyaslayarak onları zihinde canlı ve hareketli duruma getirir. Bu sayede okuyan ya da dinleyene en kısa yoldan mesaj veren, öğreten bir yapı arz etmesinin yanında muhayyilesini de harekete geçirerek bir duygu zemini oluşturur. Ayrıca konular arasında bir geçiş imkânı da sağlamış olur.

Türk edebiyatında eski devrelerden beri bilhassa tabiat ve mekân tasvirlerine rastlamak mümkündür. İslamiyet öncesi devre ile İslami dönemin başlangıç asırlarında gerek sözlü gerek yazılı edebiyatta yer alan bu tasvirlerde dinî eserlerde daha çok sembolik, din dışı eserlerde ise pastoral anlatım tarzı hâkimdir.¹² Örnek olmak üzere, Divanu Lügati't-Türk'te mevsim ve tabiat tasvirleri ile ilgili pek çok dördlük vardır. Pastoral şiir mahiyetindeki bu şiirlerde rüzgârın esişi, gök gürlemesi şimşek çakması, yağmur yağması, sellerin akması gibi tabiat olayları sade bir şekilde tasvir edilir.¹³ Nitekim Türk edebiyatının ilk mesnevi örneği olan Kutadgu Bilig'de de uzun bir bahar tasviri ile gece ve gündüz tasvirlerinin yer aldığı bilinmektedir.

Klasik Türk edebiyatında kasidelerin *nesib* ve *teşbib* kısımlarında gördüğümüz edebî tasvirlerin mesnevi muhtevası içerisinde yer alışı çok daha farklıdır. Mesnevilerdeki edebî tasvirlerin işlevleri göz önüne alındığında fonksiyonları açısından genellikle zaman bildirmek, mekân bildirmek, varlıkları tanıtmak, hadiseleri anlatmak, psikolojiyi aksettirmek amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür. Bunlardan başka bir de “imaj tasvirleri” olarak adlandırılabilir kalıplaşmış birtakım ifadeler de rastlanmaktadır. Bu tasvirlerde şairin gayesi adalet, huzur, güvenlik, barış gibi daha ziyade soyut mefhumları somutlaştırarak okuyucunun zihninde bir imaj uyandırmaktır.¹⁴ Ayrıca mesnevi planında gerekli yerlere dağılacak şekilde yerleştirilen tasvirler eserin monotonluğunu gideren onu tezyin edip renklendiren önemli unsurlardır. Mesnevi şairi şiirdeki maharet ve ustalığını bu tasvirlerle ortaya koymak suretiyle eserini renklendirip etkili hâle getirir.¹⁵

Klasik Türk edebiyatında Anadolu sahasında vücuda getirilen mesnevilerde Türklerin sosyal, kültürel ve coğrafi yönlerden çok yakın temaslarda buldukları İran'ın önemli tesirlerinin olduğu gerçektir. Eldeki mevcut metinler ışığında XIV. ve XV. yüzyıl Türk edebiyatı mesnevilerine ve bunlardaki edebî tasvirlerle bakıldığında tercüme ve taklit yoluyla oluşan İran edebiyatının etkisini görmek mümkündür. Dolayısıyla edebiyatımızın bu yolla İran'dan pek çok yeni teşbih malzemelerini kazandığı söylenebilir. Buna mukabil gerek mesnevi mevzularında gerekse ihtiva ettikleri edebî tasvirlerde birtakım yenilikler, orijinallikler, yerleşme ve aktüel olmaya yönelik birtakım temayüllerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bilhassa XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mesnevilerin ve içindeki tasvirlerin artık bir yenilik ve olgunluk çağına girdiği söylenebilir. Şeh-nâme tarzı meydan muharebeleri yerini ateşli silahların kullanıldığı muhasara tasvirlerine veya muhayyel mekânlar ise başta İstanbul

¹⁰ Mehmet Akif Ersoy, *Kur'an'dan Âyetler ve Nesirler*, (Nşr. Ö. Rıza Doğrul), Yüksel Yay., İstanbul 1944, s. 329-30.

¹¹ A. Atilla Şentürk, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerde Edebî Tasvirler*, Kitabevi, İstanbul 2002, s. 21.

¹² Hatice Tören, “Nevâî'nin Sedd-i İskenderî Adlı Eserinde Tabiat Tasvirleri”, *Türk Dili*, S. 529, 1996, s. 156.

¹³ Hatice Tören, *agm.*, s. 145.

¹⁴ Ahmet Atilla Şentürk, *age.*, 35-7.

¹⁵ Ahmet Atilla Şentürk, *age.*, 39.

olmak üzere Osmanlı ülkesindeki mekânlara terk etmeye başlamıştır.¹⁶ Zaîffî'nin Gazavât-ı Sultan Murad İbn Muhammed Han, Sûzî Çelebi'nin Gazavâtnâme, Firdevsî'nin Kutbnâme'si, Câfer Çelebi'nin Hevesnâme'si gibi orijinal mevzulardaki yeni mesneviler İran edebiyatı mesnevilerinde rastlanmayan yeni ve mahalli birtakım tasvirleri de beraberinde getirmiştir. Bu tip eserlerde mesnevi şairleri alışageldikleri hayal mahsulü nesne ve hadiseleri belli kalıplarla tasvir etmek yerine günlük hayattan alınan objektif nesnelere ve çoğu zaman da bizzat yaşadıkları hadiseleri tasvir etme gayretine girişmişlerdir.¹⁷ Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin Şecâ'at-nâme'si de manzum tarih yazıcılığının başarılı bir örneği olarak bizzat müellifinin gözlemlerine dayanması açısından yerli ve gerçekçi tasvirleri ile dikkat çekicidir.

Şecâ'at-nâme'de Edebî Tasvirler

Şecâ'at-nâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şark seferlerini anlatması bakımından son derece önemli bir kaynak olmasının yanında ihtiva ettiği özellikler ve detaylı anlatımıyla çağdaşı eserler arasında temayüz etmiş, ilgi çekici bir eserdir. Müellifin bizzat katıldığı bu seferde onun müşahitliği ile eser, başta kendi hayat hikâyesi olmak üzere Özdemiroğlu Osman Paşa, Lala Mustafa Paşa, Gazi Giray, Adil Giray gibi önemli yönetici ve kumandanlar hakkında bilgi vermesi yönüyle de biyografik bir yapı arz etmektedir. Ayrıca askerî taktikler, coğrafya, mimari, Osmanlı'nın imar faaliyetleri, içtimai ve kültürel hayat gibi pek çok konuda birinci elden bir kaynak hüviyetindedir. Diğer taraftan eserin genelinde yapmacıksız bir üslupla, savaşı ve savaşın dehşet veren yüzünü, savaş sonrası zaferi, talanı, esirleri, ele geçirilen ganimetleri tüm gerçekliği ve canlılığıyla anlatan istisnai bir eserdir. Bu eser her ne kadar Şeh-nâme'yi kendine model almışsa da bilhassa savaş sahnelerinde Şeh-nâme kalıplarının dışında tarihî gerçeklere ve şahsi müşahedelere dayanan yerli tasvirler görülür. Söz konusu tasvirler önemli ölçüde, resmî tarih malzemesini destekleyecek nitelikte tarihçilere kaynaklık edebilecek kadar net ve realist bir yapıdadır. Eserin muhtevası içerisinde görülen bu tasvirler manzumeyi tezyin eden unsurlar olmaktan ziyade okuyucuyu yaşananlara müdahil kıldığı gibi tarihî gerçekleri de bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte edebî tasvirler açısından son derece zengin olan eserde şairin şiirdeki maharetini ispat etmek istercesine ortaya koyduğu ve okuyucunun muhayyilesini harekete geçiren kalıplaşmış tasvirler de tespit edilmektedir. Ancak Şecâ'at-nâme'deki tasvirleri önemli kılan zaman, mekân, şahıslar, gibi yönleriyle gerçekçi olmasıdır.

Şecâ'at-nâme'de edebî tasvirler, tetkik edebilmek açısından eserin muhtevası içinde, savaş ve savaşla ilgili tasvirler, kişi tasvirleri, mekân / yer tasvirleri, zaman / mevsim tasvirleri şeklinde tasnif edilerek örneklendirilecektir.

1. Savaş ve Savaşla İlgili Tasvirler

Eserde savaş olanca dehşeti ve karışıklığı ile sergilenmiştir; iki ordunun âdeta demir iki dağ gibi birbirine girmesi, savaş meydanından yükselen sesler, havada uçuşan oklar, parlayan ve şakırdayan kılıçlar, atılan toplar, kalkan toz bulutu, oluk oluk akan kanlar, meydanı dolduran cesetler, kesilmiş kelleler, cengâverlikler, şehadet ile savaş sonrası zafer, talan, ganimetler, esirler bütün gerçekliğiyle ve canlılığıyla tasvir edilmiş, okuyucu üzerinde tesir bırakarak heyecan uyandıran ve neredeyse an'ı yaşatan bir üslupla işlenmiştir:

Ordunun savaş meydanına ilerleyişi ve çokluğu: Üsküdar'dan âdeta bir arslanın ininden çıktığı gibi bütün haşmetiyle Lala Mustafa Paşa'nın emrinde yola çıkan ordu, mesafeleri neredeyse uçarak kat eder. Serdarın yanında askerleri sanki güneşin etrafındaki yıldızlar gibiydi, diyen şair böylece asker sayısının çokluğunu ifade etmek ister. Ayrıca ordunun büyüklüğü, *İslam askerine had yoktu, bilmek istersen sayılamayacak kadardı*, sözleriyle de vurgulanır.

¹⁶ Ahmet Atilla Şentürk, *age.*, s. 34-5.

¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk, *age.*, s. 46.

Savaşın alameti olan kös ve nefirin fersah fersah uzaklara her diyara ulaşan sesi de bu tabloya dâhil edilerek hareketlilik ve hengâme daha canlı bir biçimde yansıtılmıştır:

Üsküdârdan çıkdı bir gün sanki bebr
Âşiyânından güzâr itdi hizebr (99)

Cümleye serdâr olup oldu revân
Ya'nî Lala Mustafâ Paşa hemân (100)

Çıkdı pervâz itdi şâh-bâzlar ile
Baş u cân terk itdi ser-bâzlar ile (101)

Yüridi ol şîrler leyl ü nehâr
Surh-serler şâhın itmege şikâr (102)

'Azm-i rezm idüp giderdi ol dilîr
Çevresi seyyâre san mihr-i münîr (103)

Gün gibi şark iline çekdi çeri
Ol Nerîmân-ı zamân rezme ceri (104)

Lâle-veş sahrâda kurdular otag
Yakdılar surh-serün bagrına dâg (105)

Na'ra-i kûs u nefîr-i şehriyâr
Niçe fersah yir giderdi her diyâr (106)

'Azm iderdi şıkkasın açup 'alem
Haşmetiyle yürüyüp hayl ü haşem (107)

Sa'y idüp tayy-ı menâzil eyledi
Turmadı kat'-ı merâhil eyledi (108)

Yog idi hiç 'asker-i İslâma had
Bilmek istersen hisâbın lâ-yü'ad (109)

Kûh u sahrâ leşker olmışdı tamâm
Yogidi had 'askere ey nîk-nâm (219)

Aşağıdaki beyitlerde de ordunun çokluğu yıldıza ve hareket hâlinde oluşu denize benzetilmek suretiyle ifade edilmiştir:

'Asker-i seyyâre geçdi bî-şümâr
Çıkdı ol dem tahta mâh-ı tâb-dâr (1202)

Cûş idicek 'asker-i deryâ şitâb
Düşmenin bünyâdın itdiler harâb (234)

Ordunun ihtişamı, büyüklüğü ve etrafa saçtığı dehşet vurgulanmak için ses unsurunu kullanan şair, çalınan kösleri ve bu köslerden çıkan sesi tasvir etmiş, sanki İsrâfil sura üflemişçesine âdeta kıyamet kopmuş ve o nispette bir velvele olmuştur. Ayrıca beyitlerdeki aliterasyon ve asonanslar da bu ses unsurunu destekleyerek kuvvetlendirmektedir:

Çün düzildi meymene ü meysere
Kûslar çalındı yir yir yek-sere (4061)

Velvele virmişdi sûrnâlar o dem
Sanki İsrâfil ururdı sûra dem (4062)

Aşağıdaki beyitlerde ordunun giderken yerden kaldırdığı toz tasvir edilerek ihtişam ve kalabalık ifade edilmiştir. Askerlerin bindiği atların ayaklarından kalkan toz göğe ulaşmış,

güneşi saklamıştır, bu yüzden cihan günlerce güneş yüzü görmemiş, gök kubbe gece gibi simsiyah olmuştur:

Dikkatin dirsən semend-i 'askerün
Çarha irgürdi gubârın her yirün (905)

Kurs-ı meh oldı gubâr içre nihân
Niçe gün gün görmedi şems-i cihân (906)

'Âlemi itdi gubâr el-hak tebâh
Kubbe-i gerdûnı gerdi sîb-siyâh (907)

Şecâ'at-nâme'de zaman zaman düşman askerleri de tasvir edilmiş ve mücadelelerde düşmanı küçümsemek gerektiği vurgulanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde yapılan benzetmelerle düşman ordusunun niteliğini ve niceliğini ortaya konulmaktadır. Savaşmaya tam teçhizat hazır görkemli bir ordu intibai uyandıran bu ifadelerle göre ellerinde yalın kılıç genç yaşlı her yaştan düşman askeri yiğitlik sembolü olan destanî şahsiyet Kahraman'a benzemektedir. Askerlerin sayısının günbegün artmasını ırmak iken derya gibi olmakla ifade eden şair, askerlerin sayısının çokluğunu saat kumundan binlerce fazla şeklinde betimlemektedir. Osmanlı ordusu karşısında güçlü bir ordu tasvir eden Âsafî, düşünce arka planında Osmanlının kazanacağı zaferin ne kadar büyük ve önemli bir başarı olduğu mesajını vermek gayesindedir.

Ol taraftan çıkdı hem surh-ı serân
Bir dem içre lâle-zâr oldı cihân (1207)

Geldi hem yirlü yirine hânları
Başı bayraklı yarar sultânları (1208)

Yine her koldan çalındı kûslar
Rezme hâzır oldı hep menhûslar (1209)

Nîze vü tîr üzre idi elleri
Zer-kemer hançerlü idi belleri (1210)

Ana benzer leşkeri hiç yog idi
Cümleye İrânîler başbug idi (1211)

Dest-i a'dâda yalın şimşirler
Kahramân-âsâ cüvân u pîrlar (1238)

Oldı a'dâ anda gün günden füzûn
Cûy iken olmışdı bir deryâ-nümûn (4934)

Oldılar sâ'at-be-sâ'at bî-şumâr
Çog idi sâ'at kumundan sad-hezâr (4935)

Kür Nehri'nde İranlı kumandan Partaloğlu ile yapılan savaşta başlarına miğfer giyen askerler demirden bir deryaya benzetilir. Bu aynı zamanda ordunun çokluğunu vurgulayan bir ifadedir. Ordu coşkun bir denizin arka arkaya gelen dalgaları gibi düşman üstüne akmaktadır. Bu tabloda miğferler âdeta dalgıç, hançerler de balık gibidir. Ordunun hareketinden kalkan toz yüzünden göz gözü görmek imkânı kalmadığı için oklar menzile ermez:

Hâsılı begler agalarla o şîr
Düşmen üzre çekdi atdı tîr (765)

'Azm-i a'dâ itdi migfer-pûşlar
Hep dilâverler siper-ber-düşlar (766)

Âhenîn deryâ gibi eylerdi mevc
Akdı a'dâ üzre leşker fevc fevc (767)

Bahr-veş mevvâc idi migferleri
Sanki mâhîler idi hançerleri (768)

Kesret-i gerd-i zemînden ol zamân
Menzile irgürmedi tîrî kemân (769)

Çünkü bu şevketle itdiler şitâb
Partaloglı nâ-bekârı tutdı âb (770)

Akan kanlar: Akan kanların çokluğu “kan gövdeyi götürdi” şeklinde vurgulanırken, kana bulanık askerlerin bu görünüşleri postu itibarıyla kaplan gibidir, kılıçlar ise kan içmeye doymuştur, kan sel gibi akmaktadır. Eserde akan kanlar genellikle denize benzetilmek suretiyle ifade edilmiştir. Hatta bu durum kesafeti anlatmak üzere bazen siyah renk ile anlatılmıştır. Ortaya çıkan dehşet verici tabloda bu kan denizinde cesetler balık gibi yüzmekte ve bu kızıl denizden kan dalgaları vurmaktadır:

Âdemin oldı demi seyl-i revân
Anda ol dem gövdeyi götürdi kan (242)

Kimi dönmişdi pelenge kandan
Kimi zahm ile bezerdi cândan (1113)

Oldılar hep tu'me-i şimşîr-i şîr
Tîglar kan içmeden olmuşdı sîr (1312)

Tîgile uğraşdılar bir niçe dem
Seyl-veş hûn-âb akardı dem-be-dem (2136)

Kan degil siz anı bir deryâ deniz
Ol dem oldı anda bir karadeniz (5082)

Leş idi deryâ-yı hûna mâhiyân
Mevc ururdu bahr-ı kulzüm gibi kan (4101)

Salyan'da Şirvan askeriyle gücünü takviye edip otuz bin askerle Osmanlı kuvvetlerine saldırıya hazırlanan Aras Han üzerine geceleyin baskın düzenlenir. Oldukça çetin geçen savaşın ardından epeyce kayıp veren Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır. Aşağıdaki savaş tablosunda da şimşek gibi şakıyan kılıçlar ve yağmur gibi oklar vardır. Savaş öyle dehşetli bir şekilde cereyan etmektedir ki, gözün gözü görmediği bu ortamda ata oğlunu katledecek kadar bir karmaşa söz konusudur. Bu durum ancak sabah olup da ortalık aydınlanınca fark edilecektir. Bir tarafta can verenler bir tarafta da inleyen yaralılar vardır. Kan oluk oluk akmaktadır ki savaş meydanındaki atların ayağı âdeta kınalanmış gibidir. Bu tasvirlerde bir savaş alanının korkunç manzarası bütün gerçekliğiyle hissedilir derecede sahnelenmektedir (bkz. Resim 1):

Vehm ilen düşmen yirinden sıçradı
Cümlenin 'aklı serinden sıçradı (822)

Şakıdı şimşek gibi şimşîrler
Yagdı bârân-veş şeb içre tîrler (823)

Her ne dem ki ata ogla uğradı
Birbirine kıydı kesdi doğradı (824)

Göz gözi görmezdi virmezdi amân
Çeşme çeşmeydi akardı anda kan (825)

Yirde hûn-âlûdeler eylerdi âh
Cân alup cân virdi çün bahtı siyâh (826)

Ol gazâda bulunan esb-i sekil
Kan yakdı pâyma hınnâ-şekil (827)

Gönderirdi nîzeler peykânların
Çekmege a'dâ teninden cânların (828)

Ol gice tâ subha dek uğraşdılar
Birbirin fehm itmeyüp dograşdılar (829)

Çünkü subh irdi vü gördi göz gözi
Katl idermiş bilmeyüp oğlın özi (830)

Her biri bu hâle efgân itdiler
Aglayup çâk-i girîbân itdiler (831)

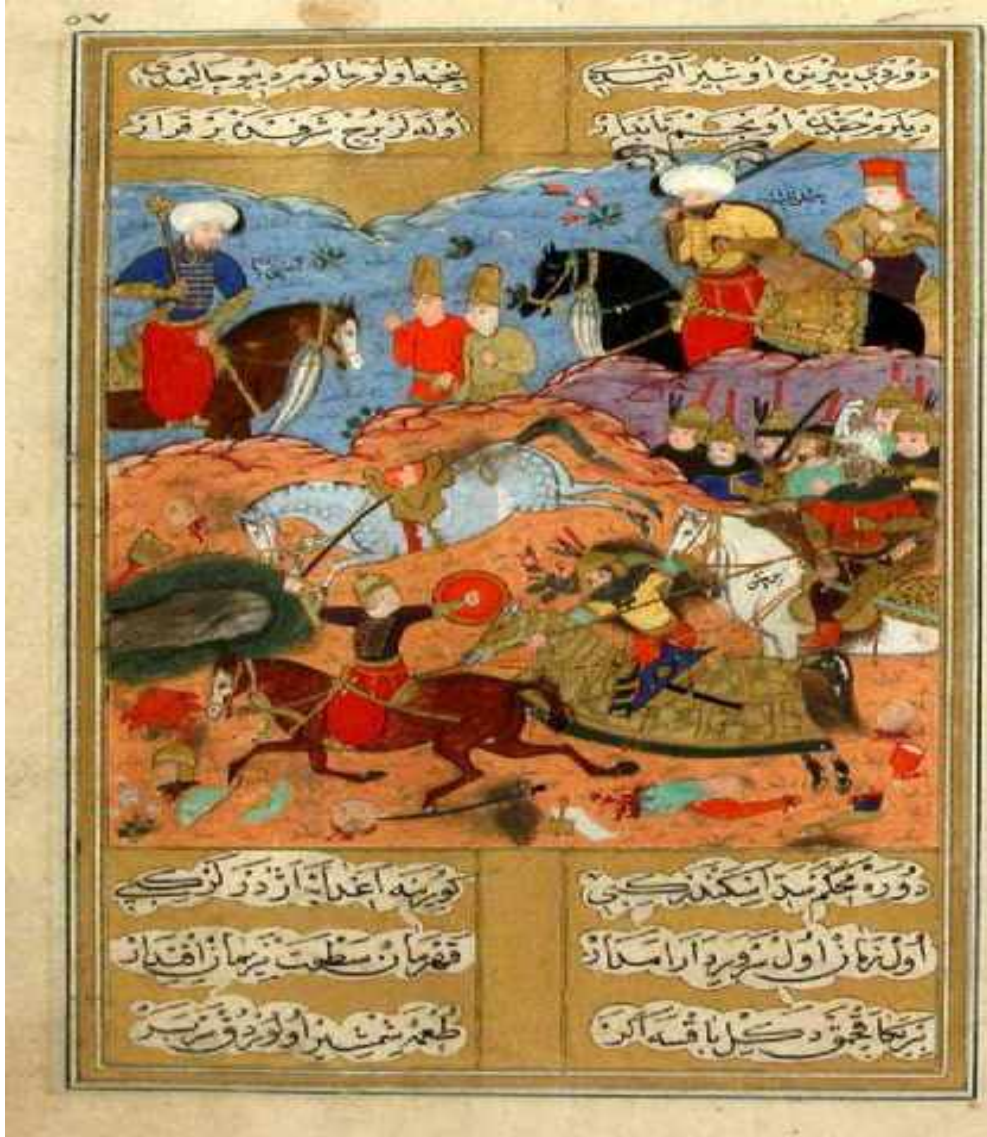

Resim 1: Salyan'da Aras Han ile mücadele.¹⁸

¹⁸ Bu çalışmadaki minyatürler şu eserden alınmış olup sayfa numaraları söz konusu esere aittir: Abdülkadir Özcan, *Âsaftî Dal Mehmed Çelebi (Bey, Paşa), Şecâ'at-nâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585), (Türkçe ve İngilizce Metin)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 87.

Savaş meydanı: Osman Paşa'nın tüfekte yaralandığı Aras Han ile girişilen muharebede kıran kırana bir mücadele yansıtılır. İslam askerleri yiğitçe savaşmaktadır. Mızraklar yılan olup düşman askerini âdeta sokarken mızrakların sivri uçları da ejderin zehri gibidir. Her tüfek gök gürlemesi gibi inler ve taş gibi kurşun yağar. Şair atılan kurşunların çokluğunu vurgulamak için bunları kovanlarını arayan arılara benzetir. Bu ifadelerle aynı zamanda savaşta kullanılan silahlar da belirtilmiş olmaktadır. Çok kan akmış, çok kayıp verilmiştir, ortalık cesetler yüzünden âdeta insan seline dönmüştür. Cesetlerin çokluğundan eşeğin ayağını basacağı, eşeleneceği bir yer bile yoktur. Kana batmış yatan düşman askerleri de kan deryasında âdeta balık gibidirler (bkz. Resim 2):

- Yitdik ardından urup mülhidleri
Hâke yeksân eyledük müfsidleri (1141)
- Döndiler ol demde 'ifritler gibi
Arkalaşdılar hemân itler gibi (1142)
- Her taraftan itdiler âhir hüçûm
Sarf-ı makdûr eyledi ol kavm-i şûm (1143)
- Kaçarak ugraşduk ol itler ile
Niçe takrîr eyleyem gelmez dile (1144)
- Nîzeler mâr oldu sokdı 'askeri
Zehr idi nevk-i sinân-ı ejderi (1145)
- Her tüfeng eylerdi ra'd-âsâ figân
Sengçe gûyâ yagar fındık hemân (1146)
- Her biri zenbûr-veş pervâz ider
Bu kovan kimdür diyü âvâz ider (1147)
- Yagdı yagmur gibi yâgîden tüfeng
Akdı dem-seyl oldu hattâ rûz-ı ceng (1148)
- Aktarurdu nîze atdan âdemi
Akdı seyl oldu o dem âdem demi (1156)
- Çok kişi içdi şehâdet şerbetin
Cân virüp aldı Hudanın rahmetin (1157)
- El yitürdi birimiz dörde beşe
Eşek eşmezdi basardı hep leşe (1173)
- Gark-hûn olmuş yaturdı şâhîler
Kan-ı deryâyidi leşler mâhîler (1174)

Resim 2: Osmalılarla Aras Han'ın savaşı.¹⁹

Aşağıdaki beyitlerde de akan kan bir deryaya benzetilirken cesetler bu defa denizin üstünde yüzen çer çöp olarak tasvir edilir. Arslan misali askerler, aldıkları mızrak darbesi sonucu akan kanlar sebebiyle kaplına dönmüşlerdir. Öyle çok ceset vardır ki yığılan cesetler tepcikler meydana getirmiştir:

İrdügince kanlar itdi hadeng
Şîrler olmuşdı gûyâ ki peleng (3859)

Zikr olan gâzîlerün kemterleri
Cür'et ile oldılar dîv ü perî (3860)

Doldı meydân içre şöyle küşteler
Bir bir üzre oldı gûyâ püşteler (3861)

Kan bir deryâ idi ey bü'l-heves
Leşler ol 'ummân üzre hâr u has (3862)

¹⁹ Abdülkadir Özcan, age., s. 113.

Savaş meydanında tasvir edilenlerden biri de kesilen kellelerdir. Aras Han'ın mağlubiyetinden sonra cellatlar üç gün boyunca kelle kesmişler de yine de bitirememişlerdir. Kesilen kellelerden kuleler oluşmuştur. Tabii bütün bu tasvirlerin Osmanlıların gücünü yansıtmaya hizmet ettiğini söylemek mümkündür (bkz. Resim 3):

Tîgler cellâd elinden gitmedi

Kesdi üç gün kârı kat'â bitmedi (1338)

Gerden-i a'dâdaki regler hemân

Olmış idi lüle-i şâdü'r-revân (1339)

Rûd-ı Ceyhûn idi gûyâ akdı hûn

Ol dem oldu anda bir deryâ-nümûn (1340)

Aldılar cümle bürîde-serlerin

Soydılar her kellenün berterlerin (1341)

Kellelerden oldu peydâ kulleler

Ya'nî şehri içre hüveydâ kelleler (1342)

Osmanlı ordusunun Şirvan'a giderken İranlı kumandan Mîr Hân ile Kınık Nehri kenarında gerçekleşen şiddetli muharebede de kesilen kelleler, bir bostanın yüzüne dağılan keleklerle benzetilmiştir:

Hem Karaman u Diyârbikr 'askeri

Geçdiler nehr-i Kınıktan ileri (233)

Cûş idicek 'asker-i deryâ şitâb

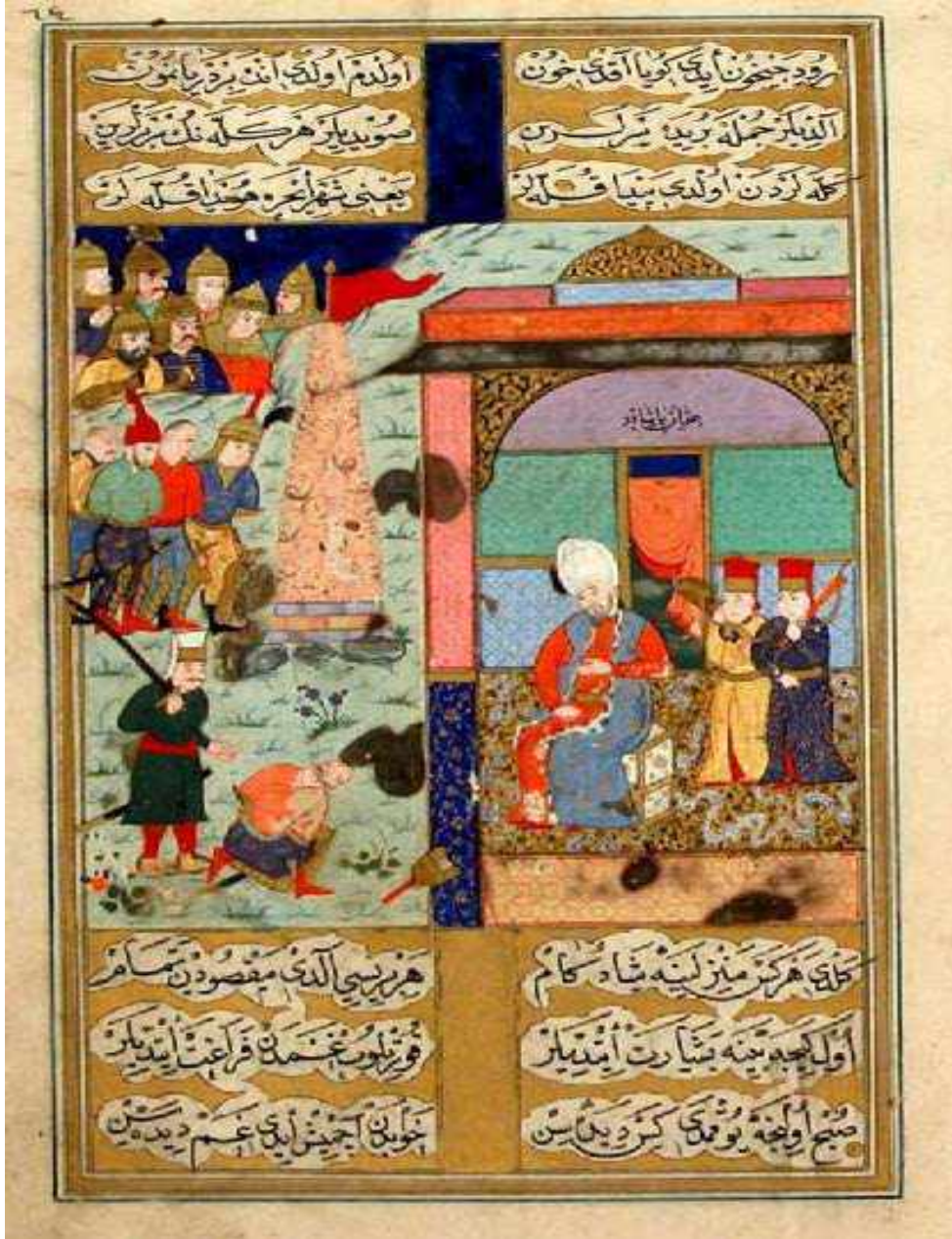
Düşmenin bünyâdın itdiler harâb (234)

Rûy-ı hâke başların saldı felek

Sanki bostân içre dagıldı kelek (235)

Dest-i kudretinden yediler silleler

Yüzi üzre düşdi bir bir kelleler (236)

Resim 3: Kellelerden oluşan kulenin tasviri.²⁰

Aşağıdaki beyitler de de İmam Kulu'yla yapılan muharebede savaş meydanı tasvir edilmiştir. Yine oldukça mübalağalı bir biçimde akan kanların çokluğu, ölenler ya da kolu kesilmiş, gözü gitmiş gaziler, inleyenler, yardım dilenenler resmedilmiştir:

Yir görünmezdi sevâd-ı kandan
Bezdi hûn-âlûd olanlar cândan (4091)

Kana boyanmış idi rûy-ı zemîn
Yirde hûn-âlûdeler zâr u enîn (4092)

Kiminün gitmiş kesilmiş bir kolu
Kiminün çıkmış gözi görmez yolu (4093)

²⁰ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 127.

Kiminün düşmen ayagı zâr olup
Yirde yatur cândan bî-zâr olup (4094)

Kimisi mecrûh yatur kana gark
Dôstından düşmenin itmezdi fark (4095)

Kimine tîr ugramış feryâd ider
Kan aklar yatur 'arz-ı dâd ider (4096)

Kimseden bir kimseye irmez meded
Pây mâl olmuşdı kan içre cesed (4097)

Kimi virmekde kimi almakdadur
Bahr-ı hûn-âba kimi talmakdadur (4098)

Şöyle olmuşlar idi rezme karîn
Didi göklerde melekler âferîn (4099)

Rûd-ı Ceyhûn gibi seylân oldu hûn
Cem' olan hûn oldu bir deryâ-nümûn (4100)

Leş idi deryâ-yı hûna mâhiyân
Mevc ururdu bahr-ı kulzüm gibi kan (4101)

Ok ile düşmanı yaralayan, kılıç ile düşmanın gövdesini parçalayan Osmanlı askerinin bu tavrını arslanın saldırısı karşısında avlarının kaçmasına benzeten şair, Osmanlı askerinin düşmanı ardından kovaladığını söylerken Türk askerini yırtıcı bir hayvan olan bebre düşmanı şiddetli rüzgârdan kaçan buluta benzetir.

Yara urdılar 'adûya tîr ile
Sînesin çâk itdiler şimşîr ile (5072)

Dutdı yüz düşmen firâra tîrden
Ya'nî nahcîrân girîzân şîrden (5073)

Ardın almışdı kovardı sanki bebr
Bâd-ı sarsardan girîzân idi ebr (5074)

Denizde savaş: Türklerle Tatarlar arasında Azak Denizi'nde çetin bir mücadele geçmiştir. Top ve tüfek kullanılan savaşta âdeta dolu gibi atışlar yapılmaktadır. Denizde yapılan bir mücadele olmasıyla şair, mızrağı bu defa bir su yılanına benzetmiştir. Ok kullanmada hünerli olan Tatarlar gemiden yapılan saldırıya atlarıyla denize girerek cevap verirler. Daha sonra her iki tarafın da karşılıklı ok atışına başladığını söyleyen Âsafî, Tatarların gemiye doğru attıkları oklardan korunmak için gemiyi siper olarak kullandıklarını, atılan okların da isabet almasıyla geminin kirpiye benzediğini anlatır. Ölenlerin sayısının çokluğunu vurgulayan şair “çok kan aktı, Karadeniz'i al kan aldı, gerçi kara başka renk kabul etmez ama Karadeniz şüphesiz kırmızı olmuştu” ifadesini kullanır. Bu mücadelede deniz, balıklara yıllarca yetecek kadar baştanbaşa ceset dolmuştur (bkz. Resim 4):

Keştî üzre sürdi atın her biri
Girdiler deryâ içine serseri (5093)

Durdı keştîde tûfeng-endâzlar
Top atardı baş kadar serbâzlar (5094)

San tegerg idi yagar top u tûfeng
Su yılanıydı hemân tîr-i hadeng (5095)

Atını yıldırıldı bahre batmayup
Girdi deryâyâ tûfenge bakmayup (5096)

Bahr içinde atdılar tîr-i hadeng
Ceng ider deryâda gûyâ ki neheng (5097)

Tîrden kurtarmaga cân ile ser
Devrip itmişlerdi keştîyi siper (5098)

Sancılan oklar ile başdan dibi
Oldı püşt-i keştî bir kirpü gibi (5099)

Ol kadar mecrûh anda virdi cân
Eyledi bahr-ı siyâhı ala kan (5100)

Gayrı reng almaz dinür gerçi siyâh
Surh idi Karadeniz bî-iştibâh (5101)

Cümleten deryâ içi tolmışdı leş
Mâhiye yıllarca kût olmuşdı leş (5102)

Resim 4: Azak Denizi'nde Türklerle Tatarlar arasında savaş.²¹

²¹ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 426.

Savaş sonrası zafer ve talan: Şecâ'at-nâme'de savaşta elde edilen zaferler de coşkunculukla tasvir edilmiştir. İranlı kumandan Partaloğlu ile mücadelesinden üstünlükle dönen askerler gürleyen, kükreyen arslanlara benzetilirken hezimete uğrayan düşman askerleri de dağıtılmış olduğu cihetle gökyüzündeki yıldız kümesi olarak tasavvur edilmiştir:

Döndü hep râyat-ı nusretle guzât
Menzile doğruldu sıhhatle guzât (802)

Her biri şâdân u handân geldiler
Düşmenün kahrile bagrın deldiler (803)

Cümleye lutf eyledi arslanımız
Ol şecâ'at kânı 'âli-şânımız (804)

Her birine virdi fâhir hil'ati
Aşdı boyından guzâtın 'izzeti (805)

Her birisi oldu bir gurrende şîr
Yügrişürlerdi olıcak dâr-gîr (806)

Virdi lutfından Hudâ çün nusreti
Gâzîler a'dâya buldı fırsatı (807)

Münhezim oldu 'adû-yı nâ-bekâr
Târ-mâr oldu benâtu'n-nâş-vâr (808)

Partaloğlu'na karşı galibiyet kazanan Osmanlı askeri Kür Nehri civarında talana girişir ve ganimet elde eder. Askerler yağmalamazdan evvel gülü, goncası, bülbülü, servileriyle âdeta cennet bahçesine benzer güzellikte bir belde tasvir eden şair, daha sonra burasının nasıl tarumar edildiğini anlatır. Birer yağmacı olan askerler bu gül bahçesinin güllerini yolarlar, hile ile bülbülleri lal ederler; bahçe, içinden sel geçmişçesine harap olur. Mülhid dediği düşmanın evleri ateşe verilir ve evler haşebi kâğıt gibi tutuşur; kubbelerden yükselen kıvılcımlar kudret elinden saçılmış nar taneleri gibidir, öyle büyük bir yangın meydana gelir ki dumanı gökyüzünü kaplar. Evlerden eser kalmaz:

Cennet-âsâ hûb idi gâyet ile
Bâglar mergûb idi gâyet ile (781)

Hûrlar olmuşdu gûyâ gonceler
Şâh-ı gül farkında a'lâ gonceler (782)

Gösterürdi serv-kad server gibi
Her biri bir serv-kad dilber gibi (783)

Buldı bâğın evlerin hâlî guzât
Şâh-ı gül nat'-ı zemînde oldu mât (784)

Yoldılar ol gülşenün hep güllerin
Âl ile lâl itdiler bülbüllerin (785)

Girdi bâğî bâga gûyâ seyl-i âb
Oldı her ma'mûrenin hâlî harâb (786)

Âteş olmuşdu şerâr-ı müfsidîn
Yandı ol demde büyût-ı mülhidîn (787)

Şu'le virdi yandugınca her haşeb
San haşebî kâğıd idi yandı hep (788)

Yandugınca kubbeler saçdı şerâr
Dest-i kudret dâneler gûyâ enâr (789)

Şöyle ihrâk oldu 'âlem ol zamân
Bu sipîhr-i hâki tutmuşdı duhân (790)

Kişveri ma'mûr iken oldu harâb
Leşker-i mansûreden çekdi 'azâb (791)

Geldiler bulmadılar evden eser
Evlerinin yirlerinde yel eser (792)

2. Kişi Tasvirleri

Şecâ'atnâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kahramanlıkları merkezli bir eser olmakla birlikte kırka yakın kişinin biyografisini de ihtiva ettiği cihetle bir tezkire niteliği de taşımaktadır.²² Özdemiroğlu Osman Paşa dışında Lala Mustafa Paşa, Derviş Paşa, Kayk Mustafa Bey, Ferhad Kethüda, Cafer Paşa, Siyavuş Paşa, Diyarbakır beylerbeyi, Karaman beylerbeyi ve aynı anlayışla zaman zaman kendisinden de kitabın yazarı olmasının dışında bir kumandan olarak söz eder. Âsafî söz konusu kişilere eserinde gelişen olaylar içinde yer verir. Adı geçen isimleri belirgin vasıflarıyla kısaca tanıtır ya da tipik özellikleri ile tasvir ederek bazen fizikî portrelerini bazen de kişilik özelliklerini yansıtır.

Şair, eserinde İran kumandanlarına da yer vermiştir. Partaloğlu, Tokmak Hân, Kızılbaşların meşhur kahramanı Karahân, Demirkapı valisi Çarag, İran'ın meşhur kumandanı İmam Kulu, Şirvan Hâkimi Aras Han, Şirvanlıların kumandanı Burhanoğlu Ebubekir Mirzâ gibi 1578-1585 yılları arasında Safevî yönetici ve kumandanlarını Osmanlı kâtibinin kaleminde aktarmış olur. Şecâ'at-nâme'de adı geçen bazı kişi tasvirleri şöyle örneklendirilebilir:

Özdemiroğlu Osman Paşa: Şecâ'at-nâme'de adı en çok geçen ve tasvir edilen, âdeta eserin ana kahramanı olan Osmanlı-Safevî seferlerinin serdarı Özdemiroğlu Osman Paşa'dır. Eserde "Hazret-i dilîr 'Osmân Paşa-yı bî-nazîrîn aslı ve silsile-i nesline mahalle müntehi olduğunun ve ba'zı ahlâk-ı hamîdelerinin beyanıdır." başlığı altında (560-594) Paşa'nın aslını ve nesebini anlatmakla birlikte esas itibarıyla eserin bütünü Özdemiroğlu Osman Paşa'nın destansı hayatını ve zaferlerini söz konusu eder. Âsafî, eline gaddaresi ile hep askerinin önünde, savaşçı, tedbirleri yerinde muzaffer bir kahraman olarak tasvir ettiği serdarı eseri boyunca yüceltir, gerek İran gerek Turan ülkelerindeki bilinen kahramanlardan üstün tutar. Aşağıdaki beyitler bu kumandanı kişilik özelliklerini ortaya koymaya yönelik tasvirlerdir. Paşa'yı yaradılıştan ve fiilinde Hazret-i Ali ve Hazret-i Osman'a benzeten şair, onun kalbinde kibre ve kine yer olmadığını, tavrında mütevazılığını, mal ve mansıp derdi çekmediğini söyler. Daha sonra Paşa'yı daha da yüceltmek için gök cisimleri ve kozmik âlemi benzetme unsuru olarak kullanır:

Hak budur ol server-i serdâr-ı dîn
Kalb-i pâkinde yog idi kibr ü kîn (562)

Pâk-meşreb merd idi Haydar-misâl
Ma'den-i hilm u hayâ 'Osmân-fi'âl (563)

Benlik ile hîç bir iş itmedi
Hergiz istisnâ dilinden gitmedi (564)

İ'tikâdı 'asker ü mâle degül
Kalbe nâzır gördüm ef'âle degül (565)

Açamaz kimse ağız tedbîrine
Hak mutâbık eylemiş takdîrine (566)

Zulm u kîn şânında aslâ yog idi
Zât-ı pâkinde kerâmet çoğ idi (567)

²² Mustafa Eravcı, *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'at-nâme*, MVT Yayıncılık, İstanbul 2009, s. XVII.

Her gören ol mâhı oldu müşteri
İrtifâ' buldı güneşten ahteri (568)

İctimâ' itmek için şems-i cihân
Dâimâ sa'd ile eylerdi kırân (569)

Cüst ü cû eylerdi bu dehri denî
Yirde buldı gökde ararken anı (570)

Var idi sâbıkda bir şîr-i dilîr
Şöhre-i âfâk nâmı Özdemir (571)

Aşağıdaki beyitlerde Özdemiroğlu Osman Paşa'yı düşman karşısındaki duruşuyla İskender'in seddine benzeten şair buradaki imaj tasvirleriyle serdarın, güç, kuvvet ve cesaretini tavsif etmek suretiyle üstün kılar. Aynı zamanda İran kahramanlarından Dârâ, Kahramân ve Nerimân ile kıyaslamaya girişir. Diğer taraftan erkek arslana benzeterek imansızlara balta ile vuran Ebu Müslim idi, der:

Dura muhkem sedd-i İskender gibi
Görine a'dâya ejderler gibi (1162)

Ol zamân ol server-i Dârâ-medâr
Kahraman-satvet Nerîmân-iktidâr (1163)

Ol teber-râyîlere urdı teber
San Ebu'l-Müslim idi ol şîr-i ner (1331)

Bender Beylerbeyi Muhammed Bey: Azak beylerbeyliği sırasında rüşvet yediği için azledilen ve sonrasında Osman Paşa tarafından affedilen Muhammed Bey'in tasvir edildiği aşağıdaki beyitlerden pek de sevilen bir şahsiyet olmadığı anlaşılmaktadır. Beyliğe layık görmediği bu zatı Yahudi görünüşlü şeklinde tavsif ederek sadakatsizliğinden dolayı köpekten bile aşağı bulur. Şair tasvirleriyle olumsuz bir imaj yaratır. Nitekim bu uğursuz, değersiz kişi Han'ın ricasıyla zarureten beylerbeyi atanmıştır:

Benderin hıfzında kodı bir begi
Zabt idüp şehri ola beglerbegi (2233)

Bir Yahûdî hey'et idi niçe beg
Ana nisbet çok vefâdâr idi seg (2234)

İltizâm idüp Azak sancagını
İrtişâyile geçürmiş çağını (2235)

Hân ricâ itmekle ol bed-ahteri
Mîr-i mîrân itdi ol bed güheri (2236)

Benderin hıfzı için beglerbegi
Eylemişlerdi zarûrî ol segi (2237)

Gâzî Girây Hân: Âsafî, Tatar hanlarından Gâzî Girây Hân'dan övgüyle bahseder. Unvanı gibi gerçekten gazi olan ve cesaretiyle müsemma, dürüst biridir, dediği Gâzî Girây'ı devletin göz bebeği olarak adlandırır; güç ve kuvvetin sembolü arslana benzetir. Savaş meydanlarının merdi olan Gazi Giray'ın bir emsali olmadığını da, bir yuvanın kuşu çok olur ama hepsi avcı olamaz, benzetmesiyle daha etkili bir hâle sokar:

Kaldı çün serdâr olup Gâzî Girây
Sâhibü'l-'akl u dilîr ü ehl-i rây (2562)

Hak budur gâzî idi nâmı gibi
İstikâmetdeydi endâmı gibi (2663)

Olmış idi hem şecâ'atle benâm
İsmi uymışdı müsemmaya tamâm (2664)

Zübde-i devlet Girây idi o şîr
Bebr idi ammâ ki rûz-ı dâr-gîr (2665)

Korkudan yatmazdı Rûs u Engürüs
Âsitânında olurdu hâk-bûs (2666)

Tâ ezelden hân bin hân idi ol
Gayriler ten arada cân idi ol (2667)

Cümle Tatar üzre hem başbug idi
Lutfi 'âm idi sehâsı çoğ idi (2668)

Ol idi rûz-ı vegâ meydânda merd
Misli yok akrân u emsâl içre ferd (2669)

Yavrusu ol âşiyânın çoğ idi
Ana benzer şâhbâzı yog idi (2570)

Alamut Kalesi'ndeki Kuyuda Bulunan Zülfikâr Abdal ve Müridi Mecnûn: İranlılar tarafından esir alınan Âsafî, Alamut Kalesi'nde bir kuyuya hapsedilir. Alamut Kalesi'nde Zülfikâr Abdal adlı bir meczubun da bulunduğu bu kuyuya atılmasını anlatmadan önce “Adama ölümden çok tesir eden bir ölüm vardır ki o da ölümden beterdir. Kendi cinsinden olmayan ile oturmak ölümdür, ölmek cine yakın ile olmaktan yeğdir.” diyerek Zülfikâr Abdal'la yaşamının ölümden beter olduğunu anlatmak ister. Ayrıca dilenmek suretiyle zindandaki Zülfikâr Abdal'a yiyecek temin eden Mecnûn adındaki müridinden bahseder ve Leylâ ile Mecnûn hikâyesini hatırlatarak sanki bu Leylâ, o da Mecnûn idi diyerek Zülfikâr Abdal'ı Leylâ'ya müridini ise isim benzerliğini de kullanarak hikâyenin erkek kahramanı Mecnûn'a benzetir. Burada, zindan arkadaşı ve aynı zamanda bölge halkının kendisine inandığını söylediği Zülfikâr Abdal'ı tasvir eder. Buna göre kuyuda uzunlamasına kendinden geçmiş bir biçimde, saçı yüzünü bürümüş, homurdanıp bir köşede çıplak yatan bu kişi bazen mutlu olup bazen ağlamaktadır. Âsafî bu adam için acayip, dev gibi heybetli, hayli kötü şekilli ve kötü huyludur, der. Bazen ağlayıp gürültü eder bazen de cini ile çekişirdi. Şeytan görse ondan kaçardı, kendisi rahat yatamadığı gibi yanındakine de rahat vermezdi, şeklinde tasvir ederek bir meczup portresi çizer. Aynı zamanda ne kadar müşkül durumda olduğunu da okuyucuya yansıtmış olur.

Gördi bir abdâl yitürmüş özini
Bürümüş saçı yüzini özini (3661)

Gümreyüp bir kûşede 'uryân yatur
Gâh şâd olur gehî giryân yatur (3362)

Âsafî oldı anunla hem-nişîn
Gâh sulh idi arası gâh kîn (3663)

Âsafî çün kaldı çâh içre hazîn
Zülfikâr Abdâla oldı hem-nişîn (3665)

İ'tikâd üzreydi ol abdâla 'âm
Bir mürîdi var idi Mecnûn-nâm (3666)

Hak budur mecnûn idi meftûn idi
Sanki bu Leylî vü ol Mecnûn idi (3667)

Cer için varup giderdi muttasıl
Yiyecek peydâ iderdi muttasıl (3668)

Zülfikâr Abdâlî dirsên bir 'acîb
Dîv heybet idi gayetde mehîb (3670)

Hayli bed-şekl idi hem bed-hûy idi
Gâh girye kârî hây u hûy idi (3671)

Gâh eyler idi cinn ile sitîz
Görse dîv eyler idi andan girîz (3672)

Kendi râhat yatmadukdan gayrı hem
Hem-nişîn eyler idi pürz-i gam (3673)

Mîr Hân: Âsafî düşmanı olduğu İranlı yönetici ve kumandanlara da eserinde yer vererek bizzat gördüğü bu kişilerin önemli bulduğu özelliklerini anlatır. Bu şahsiyetleri düşman olmaları hasebiyle olumsuz olarak tasvir eder, benzetme unsuru olarak İblis / şeytan, seg (köpek) ve baykuşu kullanarak okuyucuda değersiz, kötü, aşağılık imajı uyandırmaya çalışılır. Aşağıdaki beyitlerde sol ayağı topal olan Mîr Hân, fiilinde de şeytana benzetilmiştir:

Fehm olındı hem gelen Türkmândur
Hâkim-i Tebrîz olan Mîr Hândur (227)

Kârda İblîs ile hem-reng idi
Sol ayağı sag degil bir leng idi (228)

Demirkapı Valisi Çarag: Demirkapı Valisi Çarag, Sünni halktan aldığı vergilerden dolayı onları acze düşüren bir yöneticidir. Yüzünde Hakk'ın nuru olmayan, kötü tabiatlı bu kişi, surette de çirkin bir şekilde tasvir edilmiştir. Ayrıca merhametsiz ve halka zarar veren bir kişiliktir. Şeytan-sıfat dediği bu hâkim, baykuş gibi, harap bir yerde oturmaktadır. Şair bu tasvirlerle kin ve nefret imajı yaratmak ister:

Hâkimi ismine dirlerdi Çarag
Nâr-ı rıfz idi ana dâyim durag (847)

Yog idi vechinde cidden nûr-ı Hak
Bir söğünmiş egsiye benzerdi çak (848)

Katı bed-şekl idi ol hem bed-hısâl
Kâmetin egmiş idi bâr-ı vebâl (849)

Merhametden yog idi aslâ eser
Halka hulkından irişürdi zarar (850)

Bûm-veş sâkin idi vîrânede
Yalnız şeytân-sıfat gam-hânede (851)

3. Yer / Mekân Tasvirleri (Şehir, Köy, Yapılar)

Âsafî, bu şark seferinde görülen Ereş, Tiflis, Teberserân, Kaytak, Küre, Şeki, Salyan, Demirkapı, Şirvan, Şemahı, Bakü, İsfahan, Tebriz, Kazvin, Şiraz, Kazerun, Rey, Basra, Bağdad, Diyarbakır, Erzurum ve İstanbul'a ve buralarda gördüğü yapılara bilhassa kalelere dair gözlemlerini de detaylı bir biçimde tasvir etmiştir. En ayrıntılı tasvir "Şehr-i Bâdgûye ta'rifidir" başlığı altında anlatılan Bakü şehridir. Şair Bakü'yü genel görünüşü, insanları, petrolü, Hazar Denizi'ni uzun uzadıya işler. Bu hâliyle söz konusu tasavvurlar çerçevesinde anlatılanlar âdeta küçük bir şehir methiyesidir.

Bakü:

Dinle ta'rif ideyin ol şehri ben
Bülbül-i dil medhine açsun dehen (2825)

beytiyle Bakü şehrini tarif ve tavsif etmeye başlayan şair, burasının Hazar Denizi'nin kıyısında, etrafı âdeta bir delikanlının beline bağladığı gümüş kemer misali surlarla çevrili, emsalsiz güzellikte bir yer olduğunu anlatır. Benzerine az rastlanılacak şehir kızılbaşlar tarafından yıkılıp harap edildiği için önceleri şahbaz yuvası iken sonra baykuş mekânı olmuştur:

Var bâğı içre bülbüller hezâr
Fasl-ı gülde kalmaz âdemde karâr (2826)

Şöyle virmiş bahr-ı kulzüm şehre fen
Görmedi mislin gezenler bahr u ber (2827)

Nev-civân gibi miyânına meger
Bağlamışlar sûrdan sîmîn kemer (2828)

Pâyına emvâc-ı kulzüm bende-vâr
Yüz sürer bin 'acz ile leyl ü nehâr (2829)

Âşiyân-ı şâhbâz imiş ezel
Ana benzer şehir az imiş ezel (2830)

Sonra yurd olmuşdı bûmâ ol mekân
Yıkılmış idi zulm ile surh-serân (2831)

Eserde Bakü'ye dair anlatılanlar aracılığıyla Safevîlerin tahribatının izleri açık bir biçimde anlaşılmalıdır. Kalesi geride eser kalmayacak şekilde yıkılmış olup her taraf taş toprakla dolu harabeliktir. Bazı evler ayakta ancak müellif âdeta bir hayalet şehir imajı yaratmak istercesine bu tarumar hâliyle Bakü'yü örümcek ağına benzetir.

Kal'asın yıkmışlar itmişler harâb
Harkı hod memlû idi seng ü türâb (2832)

Kal'asından yogidi illâ eser
Her taraftan eyler idi har güzer (2833)

Kal'ası gitmiş velî kalmış büyût
Târmâr olmuş kebî-i 'ankebût (2834)

Osman Paşa Bakü Kalesi'ni tamir ettirir ve şehirde imar faaliyetleri gerçekleştirir. Bakü âdeta yeniden hayat bulur. Daha önce şehri terk eden halk, düşman korkusundan kurtuldukları için güvenli bir şekilde şehre geri döner. Şair Bakü'nün âbâd oluşunu, yenilenen yapıları cennet köşklerine; geri gelen halkı da sevgililere benzetmek suretiyle ifade eder. Münakkaşlar kusursuz kasırlar yapar, Hazar denizinde yelken direkleri serviler gibi, ejdere benzeyen gemiler yüzer. Bu tasvirlerle yukarıdaki beyitlerde şehirle ilgili ortaya konulan karamsar ve kasvetli tablo birden değişir ve şehrin canlandığı, kalabalıklaştığı duygusu hâkim olur:

Fursatını buldı çün şîr-i dilîr
Kal'asın ta'mîr itdi ol müşîr (2837)

Gördiler ol demde anun kârını
Muhkem itdiler der ü dîvârını (2838)

Dârını ta'mîr itdi her biri
Girdiler şehre gezerken serseri (2839)

Oldı huld-âsâ güzel kâşâneler
Toldı şehir içre yine cânâneler (2840)

Yirlerine geldiler şâdî-künân
Eylediler yine ol şehri mekân (2841)

Havf-ı a' dâdan oldılar halâs
İtdiler erbâb-ı dîne ihtisâs (2842)

Yapdılar anda münakkaş çok kusûr
Yog idi hergiz kusûrında kusûr (2843)

Keştiler var idi ejderler gibi
Yelkeni dûrîde serverler gibi (2844)

Bâd-ı maksûd estügince her zamân
Keştiler eyler idi geşt-i gilân (2845)

Bakü şehrinin betimlemeleri arasında Âsafî bu şehrin halkına ve esnafına da yer vermiştir. Müellif, Bakü halkının zengin olduğundan, vakitlerini zevk ve eğlence ile geçirdiğinden, ticaret erbabı olduklarından, evlerinin cezbedici güzellikte ve nakışlarla süslediğinden bahseder. Mahzenlerin petrol yani petrol ile dolu olduğunu söyleyerek de âdeti bu refahın kaynağına işaret eder. Nitekim içi petrol dolu kuyuların sahiplerinin giydikleri de hep altın işlemelidir:

Mâl-dâr idi şehürlü âdemi
Zevk u şevk ile geçirdi her demi (2846)

Cümleten bezzâz u erbâb-ı hıref
Her biri ehl-i hevâ destinde def (2847)

Dil-keş ü pür-nakş idi meskenleri
Neft ile memlû idi mahzenleri (2848)

Çâhlar vardır içi pür neft idi
Câme-i ashâbı hep zer-baft idi (2849)

Müellif, Bakü'deki petrol ile ilgili de bir hayli ayrıntılı bilgiler verir, Neft kuyularını, neftin ticaretini, kapanmış petrol kuyularının şahısların eline geçerek yeniden açıldığını, kumaşlarla dolu gemilerin bunları petrol ile takas ettiğini, bunların vergilerini detaylı olarak anlatır. Bakü şehrindeki cennete benzeyen mekânların çokluğunu söyleyen şair, şehrin sahralarının lale, gül ve yasemenle dolu olduğunu, bahar geldiğinde halkın bağlara gittiğini, “*Sanki yağma var da firar ederler.*” şeklinde ifade eder:

Çokdur ol şehir içre huld-âsâ mekân
Hâsılı her bâğı cennettir hemân (2864)

Lâle vü sümbül durur sahn-ı çemen
Cümle sahrâ lâle vü gül yâsemen (2865)

Ehl-i bezmi cümleten medhûş idi
Her taraftan bang-ı nûş-â-nûş idi (2866)

Bâgda gül vakti eylerler firâr
Varırmaz şehre bir san yağı var (2867)

Bütün bu tasvirlerin o dönem Bakü şehrinin tarihî, coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel hayatına dair bir belge niteliği taşıdığı ortadadır.

Ereş: Ereş, Âsafî'nin gördüğü yerler arasında etkisinde kaldığı, tasvir etmekle yetinmeyip bir de vafında “Ereş” redifli gazel söylediği şehirdir. Eserde Ereş'in bağ ve bahçelerinin güzellikleri tasvir edilmiştir. Çevresi ırmaklarla çevrili şehir cennete benzemektedir. Bağlarında çok sayıda kusursuz köşk bulunmaktadır. Meyvesi o kadar bereketlidir ki bu denli asker olsa onları da besler. Dallarından üzüm keserler ama sanki hiç eksilmez:

Cennet-âsâ çevresi ırmâg idi
Ehl-i hâle tag üsti bâg idi (314)

Bâglar içre var idi çok kusûr
Yog idi aslâ kusûrında kusûr (315)

Mîvesiyle besler idi 'askeri
Bir bu denli dahı olsa leşkeri (316)

Bâgbânî mîveden almaz direm
Var ise budur didüm bâg-ı İrem (317)

Kesdiler bâgın budagından üzüm
Girü san kopmadı bâğından üzüm (318)

Fasl-ı gülde kimsede kalmaz karâr
'Andelîb-âsâ figân eyler hezâr (319)

Gazel der-vasf-ı Ereş

Mâl ile memlû şehâ kândur Ereş
Hak budur toptolu cânândur Ereş (321)

Bâglarla çevresin zeyn eylemiş
Yâ müzellef hûb bir cânur Ereş (322)

Kelleler yatur fezâsında anun
Pür kelek gûyâ ki bostândur Ereş (323)

Yalınızlıktan kudüm-i 'askere
İntizâr u didesi kandur Ereş (324)

Cennet-âsâ hûb-rû gılmân ile
Âsafî hünkâra ihsândur Ereş (325)

Âsafî eserinde Ereş'te bulunan Câmî'-i Kebîr-i de tasvir eder. Kırk-elli yıldır yani uzun bir süre kaderine terk edildiği söylenen ve Hak sözünün anılmadığı bu camiyi şair, dilsiz bir mürşide, yüce gönüllü vakar sahibi bir şeyhe benzetir. Anlamının genç fakat suretinin viran olduğunu, Sünni halkın bu durumdan üzüntü duyduğunu bildirir. İslam askerinin gelmesiyle cami yeniden gece gündüz ibadete açıldığı ve cumalar kılındığı için Allah'a hamd eder.

Sıfat-ı Câmî'-i Kebîr der-kasaba-i Ereş

İşbu şehrün var idi bir câmî'i
Yokluga irşâd iderdi tâmi'i (326)

Cem' olurlardı oraya hâs u 'âm
Bî-zebân bir mürşid idi ol makâm (327)

Sanasın bir şeyh idi sâhib-vakâr
Kadri 'âlî gönli pest hikmet-şi'âr (328)

Ehl-i sünnetden olanlar geldiler
Âh u feryâd ile diller deldiler (329)

Didiler kırk elli yıldır bu makâm
Kaldı hâlî dinmedi Hakdan kelâm (330)

Niçe yıllardır ten-i bî-cân idi
Ma'nîde genç sûretâ vîrân idi (331)

Hamdü li'llâh 'asker-i İslâm ile
Cum'alar kılındı subh u şâm ile (332)

Mahraka Köyü: Mahraka köyü, girmesi zor, kale gibi sağlam bir yerdir. Kulesi yüksek bir tepede olan bu köyde yaşayan da çoktur. Savaş sırasında köyün erkekleri toplanmış ve savaş hazırlığı olarak bütün yolları kapatmıştır. Ormanlarla çevrili olduğunu söylediği köyü, orman arazisinin genişliğini anlatmak için bir ummana benzetir. Atın yol bulup yürüyemeyeceğini söyler sonra daha da mübalağalı bir şekilde “*Yayını bin kerre çek at işlemez.*” diyerek bu ormanı tasvir eder (bkz. Resim 5):

Mahraka nâm anda bir kûy var idi
Muhkem idi girmesi düşvâr idi (1959)

Zirve-i a'lâda idi kulesi
Niçe yüz yirde yürürdi kellesi (1960)

Kal'a gibi eylemişler üstüvâr
Hem metânet üzre olmuş ber-karâr (1961)

Eylemişler her taraf ceng yirlerin
Bir yire cem' eylemişler erlerin (1962)

Varmaga ol karyenin yok yolları
Bağlamışlar her taraftan kolları (1963)

Ol kûyun her cânibi orman idi
Niçe orman belki bir 'ummân idi (1964)

Yolı bir andan dahı at işlemez
Yayını bin kerre çek at işlemez (1965)

Resim 5: Mahraka köyünde asilerle savaş ve köyün ateşe verilmesi.²³

²³ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 176.

Kabala Kalesi: Âsafî, harap durumdaki Kabala Kalesi'ni tasvir ederken buranın metrukluğunu anlatmak için içinde hiç canlı yoktu, der. Tahrip olan kalenin surlarında yer yer gedikler açılmıştır ve bu hâliyle yaşlı bir kimsenin dişlerine benzemektedir. İçi çer çöp doludur, her kulesi âdeta baykuş yuvasıdır. Duvarları yıkılmış, sadece kapıları kalmış bu yapı, kaleden çok bir koyun ağılı görünümündedir (bkz. Resim 6).

Ol mekânın hâletin gûş ur işit
Yogidi kal'a içinde canlu it (3346)

Hep gedik olmuşdı sûrı yir yir
Pîr dendânı gibi rahne-pezîr (3347)

Hâr u has idi binâ-yı kal'ası
Âşiyân-ı bûm idi her kulesi (3348)

Niçe kal'a hârdan havlî idi
Gûsfend ağılı dimek evlâ idi (3349)

Hâsılı girdük çün ol vîrâneye
Döndi anı her gören dîvâneye (3350)

Kal'adır nâmı velî dîvârı yok
Gerçi yok dîvârı ammâ dârı çok (3379)

Köhneyüp yirde yatur bir kal'adur
Görmeyen anı sanur bir kal'adur (3380)

Resim 6: Kabala Kalesi.²⁴

²⁴ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 285.

Âsafî'nin Alamut Kalesi'nde Hapsedildiği Kuyu / Zindan: Deveye bindirilerek Alamut Kalesi'ne getirilen ve burada kırk ayaklı merdivenle inilen bir kuyuya hapsedilen Âsafî için bu durum ölmeden toprağa girmektir, dahası ölümden beterdir. Alamut Kalesi'nde esir edildiği kuyuyu anlattığı beyitler bize şairin içinde bulunduğu olumsuz psikolojiyi etkili bir biçimde yansıtır. Hakk'a sığınıp girdiği bu karanlık kuyu, dipsiz bir cehennem çukuru gibidir. Mihnet yeri olan ve gönlü karartan bu yer ağzını açmış bir ejderhaya benzemektedir (bkz. Resim 7):

Virmediler kal'ada ana amân
Girdi çâha kırk ayaklı nerdübân (3654)

Didiler gir nerdübân ile buna
Bed-ter olmuşdur ölümden bu sana (3655)

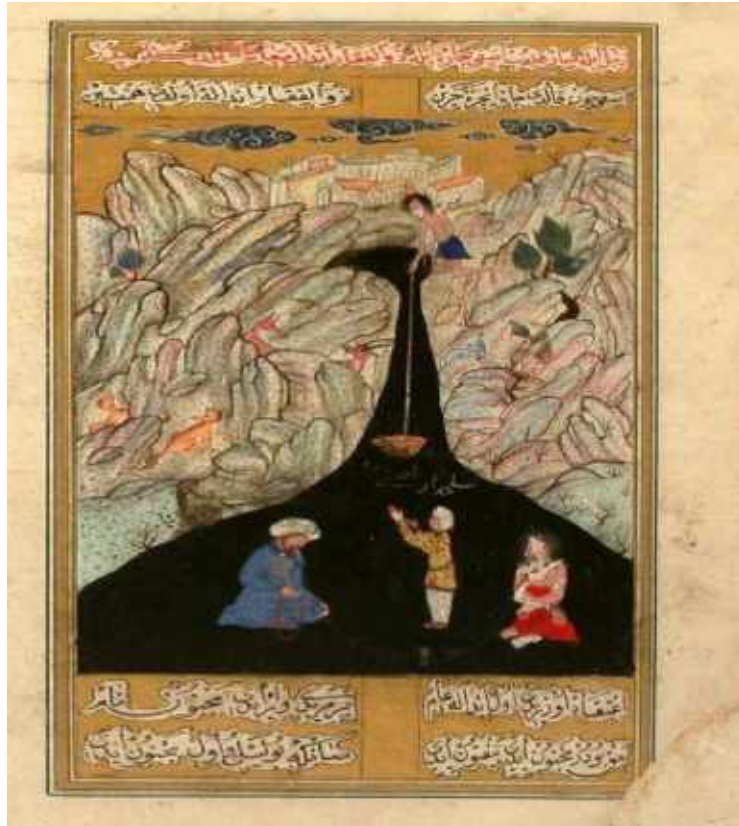
Hakka sığındı o çâha girdi ol
Kırk ayak indikde ka'ra irdi ol (3656)

Sanki düzeh idi ol çâh-ı siyâh
Var idi andan 'adem milkine râh (3657)

Ka'r-ı hâke salmış anı kahr-ı Hak
Yog idi kalbinde aslâ mihr-i hak (3658)

Ya bir ejderhâ idi açmış dehen
Kîr-gûn târik-dil câ-yı mihen (3659)

Hîç görünmezdi dibi kara katı
Bir zamân oturdu itdi dikkati (3660)

Resim 7: Alamut Kalesi'nde Âsafî'nin hapsedildiği kuyu ve zindan arkadaşı Zülfikâr Abdal.²⁵

²⁵ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 310.

Kırım Sahraları: Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa ve kumandasındaki asker İstanbul'un emriyle Osman Paşa'ya destek kuvveti olmak için Şirvan'a doğru yola çıktıklarında uçsuz bucaksız Kırım ovalarından geçerler. Âsafî her tarafında ceylanların dolaştığı, renk renk çiçeklerin olduğu, her cins vahşi hayvanın gezindiği bu bâkir mecrayı bütün güzelliğiyle âdeta resmeder ve hayranlık uyandırır. Burada öylesine el değmemiş bir hayat vardır ki bırakın avcıyı insan görmemiş ceylanlar hiç ürkmeler ve insandan kaçmazlar (bkz. Resim 8):

Ol Kırım sahrâlarıydı bî-gerân
Taglardan yod idi anda nişân (3734)

Sebze-zâr idi o sahrâ bi't-tamâm
Her yana nahcîrler eyler ihtimâm (3735)

Lâle-zâr içre gezer gûrân devân
Misk-i Rûmî otlar idi âhuvân (3736)

Cân-verlerden 'acâyib çoğ idi
Cins-i vahşîye nihâyet yog idi (3737)

Her gören eyler idi âhû şikâr
Çokluk itmezlerdi âdemden firâr (3738)

Yimemişler zahmı çün peykândan
Vehm idüp kaçmazdı çok insândan (3739)

Neydügin sayyâd bilmez birisi
Görmemiş hergiz ölün dirisi (3740)

Sayd olunmakla biri zâr olmamış
Düşmemiş dâma giriftâr olmamış (3741)

Resim 8: Kırım sahraları.²⁶

²⁶ Abdülkadir Özcan, *age.*, s. 317.

4. Mevsimler ve Zaman

Şecâ'at-nâmedeki mevsim tasvirleri, diğer mesnevilerden farklı olarak hadisenin geçtiği zamana ait bir dekor olmaktan ziyade hadiselerin cereyan ettiği zamana tanıklık eder. Eserde seferin gerçekleştiği kış mevsimi bütün şiddetiyle realist bir biçimde orijinal ifadelerle yansıtılmıştır.

Kış: Şair, bir taraftan savaşın şiddetini ve dehşetini anlatırken bir taraftan da aynı nispette kış ile verilen mücadeleyi gözler önüne serer. Kış öylesine şiddetiyle hüküm sürmektedir ki bunu dile getirmek mümkün olamaz, hatta ağaçlar kalem deryalar mürekkep olsa yine de kış karşısında çekilen elemi anlatmaya yetmez. Şair, kışı baş etmek zorunda kaldıkları amansız, ikinci bir düşmana benzetir.

Hâme eşcâr olsa deryâlar midâd
Ol günün âlâmını itmez sevâd (1816)

Şiddet-i sermâ idi gayet ile
Zıkr olunmaz şiddeti gelmez dile (2957)

İki cânibden idi derd ü belâ
Bir yana şimşîr bir yana şitâ (3049)

Şiddet üzreydi şitâ hem ol zamân
Bir yana sermâ 'adû-yı bî-amân (3053)

Kış o denli çetin geçmektedir ki insanı dondurup taş gibi cansız hâle getirir. Kışın şiddeti yüzünden pek çok kişi atının üzerinde donarak ölüp yere düşer, sağ kalanlar ise divaneye dönerler. Kar ve yağın yağmurdan baş sokacak bir kuru yer kalmamıştır:

Âdemî-zâdı şitâ iy hoş-nihâd
Tondurup olmuş idi gûyâ cemâd (1783)

Şiddet-i sermâdan anda çok kişi
At üzre virdi cân düşdi leşi (1784)

Sag kalan girdi birer vîrâneye
Cümlesi dönmiş idi dîvâneye (1785)

Kar ile yağmur yagar yeller eser
Yog idi baş sokmaga bir kurı yer (1786)

Kış mevsiminin asker üzerindeki etkisi ve çekilen cefalar insanı dehşete düşürecek boyuttadır. Kar ağaçların dallarını örtmüştür ve insanlar çaresizdir. Pek çok asker donarak yollarda kaldığı için yollar insan cesetleriyle doludur. Yerliler de bu cesetlerin elbiselerini soyarlar.

Berfden pûşîde idi şâh râh
Âsumâna irmiş idi âh u vâh (1807)

Ba'zınun toldı eliyle ayagı
Kimine bârân idi kanlı yagı (1808)

Yollar üzre çoğ idi efsürdeler
Hiç hesaba gelmez idi mürdeler (1809)

Tondılar râh-ı cefâda kaldılar
Soydı yirlüleri libâsın aldılar (1810)

Oldı yollar üzre insân leşleri
Mevt-i şâhına 'alâmet taşları (1811)

Kışın tabiat sahneleri ise genellikle klasik bir üslupla resmedilir. Nehirler buz tutmuş, servilerin beli bükülmüştür. Güller yolunup, tarumar olmuştur; erguvan fidanları kışın sert rüzgârının etkisiyle başını eğmiştir, çiçek çocukları toprak beşiğinin içinde yatmaktadır. Şair burada konusuna uygun bir biçimde kışı orduya benzeterek, kış askeri âleme galip geldi, çiçek askerlerine cefa etti şeklinde ifade eder:

Berfden san sîm-hâm idi zemîn
Oldı her nehr üzre yahlar ber-kemîn (1813)

Bir gün irmişdi yine vakt-i şitâ
Servler sermâdan olmuşdı dü-tâ (2885)

Berf ile pûşîde idi sahn-ı bâg
Eylemezdi kimse seyr-i bâg u râg (2886)

Yolunup güller perîşân-hâl idi
Hâsılı gül-berg-i ter pâmâl idi (2887)

Başın egmişdi nihâl-i erguvân
Bâd-ı sarsar eylemiş kaddin kemân (2888)

Mâ-hasal etfâl-i ezhâr ol zamân
Mehd-i hâk içre yaturdı nâtevân (2889)

Gâlib idi 'âleme cünd-i şitâ
'Asker-i ezhâra itdiler cefâ (2890)

Bahar: Şecâ'at-nâme'de metnin bütünü içerisinde az denebilecek beyitte bahar tasviri de yapılmıştır. Bu tasvirlerde şair, divan şirinin klasik üslubu çerçevesinde mevsimin güzelliklerini okuyucuya ihsas ettirecek ve olumlu tesirler bırakacak biçimde yansıtmıştır.

Baharın müjdecisi olan nevrüz zamanına erişilmiştir. Bülbüller mukallitlik etmektedir, saba rüzgârı gül bahçesinde âdeta baharın geldiği haberini verir, güneşin ışıkları da cihana yeni bir günün başladığını müjdeler. Savaşın ve savaş gibi idrak edilen kışın dağıttığı gönüller bu hâletle âdeta tazelenmiş, yeniden hayat bulmuştur:

Rûz-ı nevrûz irdi bir gün 'âleme
Oldı bülbüller mukallid nâleme (5748)

Hoş haberler virdi gülzâra sabâ
Gülşen içre itdi bülbüller nevâ (5749)

Müjdeler virdi cihâna tâb-ı hûr
Hoş haberler eyledi bir gün zuhûr (5751)

Geldi gülşende açıldı gonceler
Tâzelendi hep dil-i pejmürdeler (5752)

Aşağıdaki beyitlerde bahar mevsimi seferin zamanını bildirmek üzere söz konusu edilmiştir. Bahar mevsimi erişti, sahralar lale bahçesine döndü diyen şair, tabiatta oluşan bu tazeliğin etkisiyle kuvvet bulan askerlerin bahar meclislerini terk edip sefere niyet ettiğini söyler:

Yine bir gün irdi çün vakt-i bahâr
Olmış idi deşt ü sahrâ lâle-zâr (3784)

Eyledi merdâneler cûş u hurûş
Rezme ragbet eyledi peymâne nûş (3785)

Kaldurup meydândan bezmi yine
Cümleden tercîh idüp rezmi yine (3786)

Baharın değişmez iki unsuru olan gül ve bülbülün söz konusu edildiği aşağıdaki beyiler ise, savaş sahnelerinin arasında renk katan birer tezyin unsuru görünümündedir.

Çün bahâr oldu şükûfe dîdesin
Açdı cümle hâbdan gam dîdesin (3809)

Yazmaga 'arz itdi gülbün câmeler
Bülbülün ahvâline ser-nâmeler (3810)

Gördi koymaz güşına feryâdını
Bâde 'arz itdi gülün bâ-dâdını (3811)

Rûzigâr 'ahd itdi vîrân itmege
Güllerin hâlin perîşân itmege (3812)

Şecâ'at-nâme'de zamanla ilgili tasvirler genellikle sabaha, güneşin doğuşuna dairdir. Bu tasvirler daha ziyade günlerce süren mücadelelerde yeni bir günün başladığını okuyucuya aksettirmek ve bu renkli ifadelerle esere canlılık katmak gayesi taşımaktadır:

Aşağıdaki beyitler Aras Han ile girişilen mücadelenin üçüncü gününün sabahını anlatmaktadır. Bu beyitlerin öncesinde Aras Han ile olan muharebenin ikinci gününde hezimete uğramak üzere olan Osmanlı askerlerinin imdadına dergâh-ı saadetten Abdi Çavuş'un yetişmek üzere olduğunun haberinin geldiği anlatılır. Müjde gibi gelen bu haberin yarattığı olumlu havayı şair, sabah tasviri ile süsler. Buna göre doğunun sultanı olan güneş uykudan başını kaldırmış, ay bu nurun suyuyla yüzünü yıkamıştır. Sabahın kapısının kilidini açan felek, altın işlemeli kanadını yere vurmuştur. Bu surette altın elbisesini giyen güneşi, ay güya kıskanmaktadır. Kısaca cihan, sabah oldu diye sevinip güneş işlemeli tülbendini göğe atmıştır. Güneşin doğuşunu ve ışıklarını yeryüzüne salmasını tasvir eden şair, âdeta orduya ulaşan müjdeyle ilgi kurarak gelen haberin, karanlıklar üzerine doğan bir güneş gibi olduğu imajını yaratmak istemiştir:

Şâh-ı hâver hâbdan kaldırdı ser
Âb-ı nûr ile yüzün yudı kamer (1270)

Bâb-ı subhun kuflini açdı felek
Sürdi zerrîn perini yire felek (1271)

Hulle-i zerrîni geydi âfitâb
Reşk ile mahv oldu gûyâ mâh-tâb (1272)

Ya'nî subh oldu diyü şâdî-künân
Şemse dülbendin göge atdı cihân (1273)

Aşağıdaki beyitler, Türklerin Tatarlarla yaptığı çetin mücadelenin ikinci günü bildirmek üzere yapılan sabahın tasvirine dairdir. Araya giren geceyle birlikte savaş kesilmiştir, sabah tasvirinden sonra savaş yine bütün şiddetiyle devam edecektir. Bu tasvirde konunun akışına uygun olarak yıldızlar askere, sabah devlete, akşam da hükmüne son verilen bir şaha benzetilmiştir.

'Asker-i seyyâre geçdi çün tamâm
Subh-ı devlet geldi gitdi şâh-ı şâm (4928)

Ya'nî subh oldu cihânı dutdı nûr
Bindi atına sipâh itdi nûr (4929)

İran kumandanlarından İmam Kulu'yla yapılan savaşın ikinci gününü okuyucuya bildirmek isteyen şair, aşağıdaki beyitlerde geceyi bir hamileye benzeterek güneşin doğuşunu doğumla ilişkilendirir. Ayrıca ortalığın aydınlanmasıyla savaşın bilançosu müşahede edilir ve meydandaki gaziler görülür:

Çünkü subh oldu felek yakdı çerâğ
Cümle pür-nûr oldu anda bâğ u râğ (4075)

Yüz karasından gice itdi hicâb
Leyle-i hublâ togurdi âfitâb (4076)

Sonuç

Sonuç olarak manzum gazavatnâme türünün başarılı ve önemli bir örneği olan Âsafî Dal Mehmed Çelebi'nin Şecâ'at-nâme'si verdiği bilgiler bakımından tarihî bir vesika olmasının yanında zengin tasvirleriyle de dikkat çekici bir eserdir. Eserdeki tasvirler tarihî gerçeklere ve Âsafî'nin bizzat bu sefere katılması hasebiyle şahsi müşahedelere dayanmaktadır. Bilhassa savaş ve savaşla ilgili tasvirler realist bir yapı arz ederler, şair mümkün olduğunca savaşı bütün dehşeti ve şiddetiyle eserine yansıtır. Bu canlı ve etkili tasvirler hadiseyi âdeta yeniden yaşatan bir mahiyet taşır. Eser bu yönüyle klasik mesnevilerden ayrılır. Diğer taraftan Şecâ'at-nâme'deki tasvirler, edebî değerlerinin yanında şairin yaşadığı devirdeki ordu sistemi, askeri adetler, silahlar, askeri protokol vb. hakkında önemli ipuçları ihtiva ettiği için kıymetlidir. Şairin eserindeki ordu ve savaş konulu parçalarda rakam değerlerinin, gerçek şahıs adlarının bulunması, sanat endişesinin ön planda olmaması ve sade bir dil kullanılması dikkate değer özellikleridir.

Kaynakça

- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.I, MEB Yayınları, İstanbul 1971.
- Eravcı, Mustafa, *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'at-nâme*, MVT Yay., İstanbul 2009.
- Erkan, Mustafa, "Gazavât-nâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul 1994, s. 439.
- Eroğlu, Süleyman, "Âsafî", www.turkedebiyatisimlersozlugu.com, 2013. (erişim tarihi 15.05.2019)
- Eroğlu, Süleyman, *Âsafî'nin Şecâ'at-nâme'si (İnceleme-Metin)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2007.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Kur'ân'dan Âyetler ve Nesirler*, (Nşr. Ömer Rıza Doğrul), Yüksel Yay., İstanbul 1944.
- Kaya, Gönül, *Resimli Bir Osmanlı Tarihi: Âsafî Paşa'nın Şecâ'at-nâme'si*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavât-nâmesi*, TTK Yay., Ankara 2002.
- Özcan, Abdülkadir, *Âsafî Dal Mehmed Çelebi (Bey, Paşa), Şecâ'at-nâme, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585)*, (Türkçe ve İngilizce Metin), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2007.
- Şentürk, Ahmet Atilla, *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerde Edebî Tasvirler*, Kitabevi, İstanbul 2002.
- Tören, Hatice, "Nevâyî'nin Sedd-i İskenderî Adlı Eserinde Tabiat Tasvirleri", *Türk Dili*, S. 529, Ankara 1996, s. 140-56.